

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวผ่านผลิตภัณฑ์ผ้าไหม” ผู้วิจัยใช้แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและปรัชญาการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน
- 2.2 แนวคิดเรื่องศิลปหัตถกรรมผ้าทอกับบริบททางวัฒนธรรม
- 2.3 แนวคิดเรื่องการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารในกลุ่ม และเครือข่ายการสื่อสาร
- 2.4 แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชน
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและปรัชญาการศึกษาแนววัฒนธรรมชุมชน

การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน มีแนวคิดและปรัชญาเบื้องต้น คือ วัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์ของบุคคลและชุมชน หากคนเราไม่รู้จักตนเอง / ไม่เคารพตนเอง ก็ไม่อาจพัฒนาได้ และวัฒนธรรมเป็นพลังสำหรับการพัฒนาตนเองและสังคม ซึ่งมีแนวความคิดได้รับการก่อตัวขึ้นในหมู่ของนักพัฒนาเอกชนบางกลุ่มในไทย โดยมองว่าชุมชนมีวัฒนธรรมชุมชนที่ดี มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาหรือด้านกระแสทุนนิยมได้ แนวคิดนี้มองเห็นปรากฏการณ์ที่เป็นผลของระบบทุนนิยม ที่เน้นวัตถุนิยม ทำให้คนเห็นแก่ตัว (อมรรัตน์ อุดมเรืองเกียรติ, 2546 : 23)

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 164) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนไว้ใน “การพัฒนาแนววัฒนธรรม : โดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง” ว่า ถือเอาความสุขของมนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของเกณฑ์ความสำเร็จในการพัฒนา คือ สภาวะที่มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขอย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์

บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์ (2533 : 61) กล่าวถึงสมมติฐานสำคัญของแนววัฒนธรรมชุมชนว่า ชุมชนนั้นมีศักยภาพในการพัฒนา สิ่งเลวร้ายทุกอย่างในชุมชนเป็นอิทธิพลมาจากภายนอก ดังนั้นต้องต่อสู้กับอิทธิพลดังกล่าวด้วยวัฒนธรรม เนื่องจากวัฒนธรรมดั้งเดิมสูงกว่า

วัฒนธรรมภายนอก ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ คือ การบรรลุการพึ่งตนเอง และอิสรภาพแห่งหมู่บ้านชุมชน โดยผ่านการฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (2541 : 241-250) กล่าวถึงวิวัฒนาการของแนวคิดของสำนักวัฒนธรรมชุมชนใน “ทฤษฎีและแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนชาวนา” ว่าผู้ที่ให้ความสำคัญแก่ชาวบ้านและชุมชนในระยะแรกคือ อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ และสด กุระมะโรหิต ซึ่งใช้หลักการของลัทธิโซลิดาไรสต์ ที่ถือว่ามนุษย์ย่อมมีฐานะเป็นเจ้าของและลูกหนี้ต่อกัน และต้องร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจเป็นสหกรณ์ และสหกรณ์ที่จัดตั้งเป็นชุมชนขนาดย่อม มีรากฐานอยู่บนความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยึดหลักการสามัคคีธรรม

ระยะต่อมาได้มีการนำเสนอแนวคิดที่ว่า “คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” ในงานพัฒนาชนบท ซึ่งแนวคิดนี้เป็นกระแสหลักในการศึกษาชุมชนและเศรษฐกิจชาวนา ต้องการให้ชุมชนเป็นอิสระ และมีส่วนให้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการยกร่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ปรับฐานมาสู่การพัฒนา “คน” และต่อมาจึงพัฒนาเป็นระบบเครือข่ายชุมชน ที่พยายามเชื่อมโยงปัญหาของแต่ละชุมชนมาเป็นกระบวนการผลักดันในเชิงนโยบาย

สาระสำคัญของสำนักวัฒนธรรมชุมชน อาจสรุปได้จากแนวคิดของบาทหลวง นิพนธ์ เทียนวิหาร ที่ว่า ชุมชนมีวัฒนธรรมของตนเอง มีระบบคุณค่าที่ได้จากประวัติศาสตร์มาเป็นบทสรุปของความคิดและการปฏิบัติของชุมชน และเป็นวิถีชีวิตและทิศทางในการพัฒนาชุมชน แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชน คือ การให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และความผสมผสานกลมกลืนกันในชุมชน

วิธีการศึกษา : เน้นการศึกษาถึงวัฒนธรรมชุมชนและตัวบุคคล

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2541 : 251) ได้เสนอวิธีการศึกษา โดยเน้นถึงวัฒนธรรมที่เป็นพลังการผลักดันชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง หากนักพัฒนาต้องการทำความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นการบ่งบอกวิธีการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 167-175) ได้กล่าวถึงการศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชนในลักษณะที่เน้นการพัฒนามนุษย์หรือตัวบุคคลว่า

1. มนุษย์ มีลักษณะเป็นองค์รวม มิใช่มนุษย์เศรษฐกิจ การพัฒนามนุษย์ควรมีลักษณะเป็นองค์รวมด้วย เช่น การจัดตั้งธนาคารข้าว มีมุมมองมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม และมิติทางความเชื่อ อันเป็นความหมายของ “ข้าว” ตามทัศนะแบบองค์รวมของชาวบ้าน

2. การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ดังนั้น มนุษย์เป็นหัวใจชี้ขาดและมีศักยภาพที่จะพัฒนาได้ ดังนั้นควรสร้างกระบวนการและเงื่อนไขที่เหมาะสมเพื่อให้ศักยภาพของมนุษย์แต่ละคน รวมถึงศักยภาพของชุมชนได้บรรลุจุดสูงสุด

3. การแยกแยะวัฒนธรรมออกเป็นระดับต่างๆ เพื่อการเข้าใจในวัฒนธรรม และการพัฒนาที่เหมาะสม และปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมตามความเหมาะสม

การกำหนดยุทธศาสตร์จึงต้องรู้พื้นความมั่นใจและภูมิใจในตนเอง เปลี่ยนแปลงสมมติฐานต่อวัฒนธรรมว่ามีใช้เป็นอุปสรรคในการพัฒนา และต้องปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์เพื่อความสะดวกในการแก้ปัญหา

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 179) นำเสนอการใช้โครงการพัฒนามาเป็นเครื่องมือในการฟื้นความมั่นใจของชุมชน เช่น การวิจัยเพื่อสร้างจิตสำนึก การสัมมนาและชูปบทบาทของปัญญาชนในหมู่บ้านขึ้นมา และการทัศนศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจ และเสนอวิธีการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชนตามหลักการสำคัญๆ คือ

1. การใช้ยุทธวิธีที่เปลี่ยนจาก “บนลงล่าง” เป็น “ล่างขึ้นบน” ของแนวคิดในการพัฒนา
2. การเปลี่ยนยุทธวิธีจากการใช้ Negative Approach คือ การมองชาวบ้านว่าขาดแคลนทุกสิ่ง มาเป็น Positive Approach โดยการเติมเต็มให้ชุมชนมาคิดร่วมกันในการสานต่อวัฒนธรรมเดิมและปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม

3. การใช้ยุทธวิธีการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชาวบ้านในการพัฒนา

ดังนั้น การศึกษาชุมชนแนววัฒนธรรมชุมชน จึงเริ่มต้นที่การมีจิตสำนึกว่าชุมชนมีวิถีชีวิตและวงจรการผลิตซ้ำของตัวเอง การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมชุมชนช่วยให้เข้าใจโครงสร้างความเป็นอยู่ และสถานะต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อจะได้ปรับเปลี่ยนแนวความคิดในการศึกษาและลงมือปฏิบัติงานในชุมชน ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจและพลังของชุมชน

แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้สามารถเป็นแนวทางในการวิเคราะห์วัฒนธรรมของชุมชนบ้านครัวซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นสินค้าทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านครัว อันได้แก่ผ้าไหม ดังนั้นการทราบถึงวัฒนธรรมชุมชนทำให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนบ้านครัวกับการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวผ่านผลิตภัณฑ์ผ้าไหม

2.2 แนวคิดเรื่องศิลปหัตถกรรมผ้าทอกับบริบททางวัฒนธรรม

ศิลปหัตถกรรมประเภทงานผ้าทอ จัดเป็นวัฒนธรรมประเภทวัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางด้านการดำรงชีวิต เช่น เป็นสิ่งของเครื่องใช้ ซึ่งทำสืบทอดกัน

มาจนเป็นความก้าวหน้าในด้านประโยชน์ใช้สอย (พระยาอนุมานราชชน, 2525) การสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมจึงเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ได้มีผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมดังนี้ “วัฒนธรรมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดจากการซึมซับการเรียนรู้ (Pattern of learner behavior) และพฤติกรรมนั้นกระทำในกลุ่มชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเชื่อว่าวัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม เพราะได้เกิดกระบวนการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง” (สุพิศวง ธรรมพินธา, 2532) วัฒนธรรมคือ ผลรวมที่มนุษย์ได้คิดประดิษฐ์ สังคม สืบทอดจากบรรพบุรุษสู่ลูก-หลาน (ชนัญ วงศ์วิภาค, ม.ป.ป.) วัฒนธรรมประกอบขึ้นด้วยปัจจัยหลายอย่างที่มีมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคม ใช้เป็นวิถีดำเนินชีวิต ซึ่งจะประกอบด้วย ครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา (ความเชื่อ) การสื่อสาร ศิลปะ การนันทนาการ การแพทย์ สิ่งที่รวมกันทั้งหมด จัดเป็น “วัฒนธรรม” (งามพิศ ศัตย์สงวน, 2535) ซึ่งสอดคล้องกับที่ อมรา พงศาพิชญ์ (อ้างถึงใน นิยม ออไอสุรย์, 2539:9) ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมเชิงของการสืบทอดไว้ การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เช่น กระบวนการที่พ่อ-แม่ อบรมสั่งสอนลูก ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ สืบทอดวัฒนธรรมจากสังคมหนึ่งสู่อีกสังคมหนึ่ง ซึ่งเป็นการที่สังคมหนึ่งยอมรับวัฒนธรรมของสังคมอื่น โดยฝ่ายที่รับวัฒนธรรมจะยอมละทิ้งวัฒนธรรมของตนบางส่วนไป ในขณะที่เดียวกันวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการ วัฒนธรรมจึงเป็นส่วนที่ช่วยประสานและผูกมัดมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันในสังคม เป็นสิ่งช่วยให้โครงสร้างของสังคมยังคงอยู่ เพราะเป็นการเสริมสร้างความผูกพันทางจิตใจเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิอยู่เฉพาะในมนุษย์เท่านั้น ซึ่งสืบทอดได้โดยการเรียนรู้ กระบวนการที่เริ่มต้นตั้งแต่เกิดจนตาย”

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งดีงามที่มนุษย์ได้พยายามสร้าง สะสม และสืบทอดให้คนรุ่นหลังได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในขณะเดียวกัน วัฒนธรรมทางด้านศิลปหัตถกรรมก็เป็นกระบวนการที่สังคมมนุษย์ในอดีตสืบทอดให้คนรุ่นหลัง จะเห็นได้จากที่ผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปหัตถกรรมได้เสนอความคิดว่า งานศิลปหัตถกรรมได้ถูกสืบทอดมาจากบรรพบุรุษในลักษณะการถ่ายทอดวัฒนธรรม ดังนี้

งานศิลปหัตถกรรมเป็นงานที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักทำงานศิลปหัตถกรรมเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน การทำงานศิลปหัตถกรรมทุกสาขาเป็นการเรียนรู้ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสืบทอดกันภายในครอบครัว ลักษณะเช่นนี้ผู้เรียนต้องเริ่มเรียนจากการบอกกล่าวกันด้วยปาก และฝึกหัดทำงานเกิดความชำนาญ และทำได้ในที่สุด การที่เห็นว่าศิลปหัตถกรรมเป็นตัวแทนของความหมายที่ใช้ในการดำรงชีวิต จึงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันเป็นประเพณียาวนานจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง คุณค่าเหล่านี้เป็นพลังของการอยู่รอดของวัฒนธรรมในลักษณะนี้การเรียนรู้ของผู้ทำงานศิลปหัตถกรรมในวัฒนธรรมไทยก็มีหลายรูปแบบ แต่วิธีที่มีการฝึกฝนได้พูดคุยเกี่ยวกับงานศิลปหัตถกรรมประเภทนั้นๆ และการมีพ่อ-แม่ เป็นผู้ทำ

ศิลปหัตถกรรมนั้นเป็นพื้นฐานของลูกจะเรียนรู้ได้ตั้งแต่เด็ก (ศรันย์ ทองปาน อ้างถึงใน นิยม ออไอสุรย์, 2539:10)

ส่วนการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการสืบทอดจากบรรพบุรุษที่มีความถนัดทางงานศิลปหัตถกรรม ชูศักดิ์ เพรศศอทท์ (ม.ป.ป.) ได้อ้างถึงงานวิจัยของนอร์แมน เมียร์ ถึงการศึกษาเรื่องทฤษฎีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ (Constitutional stock heritage) ผลการวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า สิ่งสำคัญที่สุดในการเอื้อให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีความสามารถพิเศษทางการทำงานศิลปหัตถกรรมก็คือ การสืบทอดความสามารถนี้มาจากบรรพบุรุษ เชื่อกันว่าโดยทั่วไปแล้วผู้มีความสามารถพิเศษทางการทำงานศิลปหัตถกรรม จะต้องมืบรรพบุรุษที่มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรมมาก่อน ซึ่งมีได้หมายความว่าเฉพาะผู้เป็นพ่อ-แม่เท่านั้น บรรพบุรุษในที่นี้ครอบคลุมไปถึงญาติคนอื่นๆ ซึ่งอาจเป็นปู่-ทวด หรือไกลกว่านั้นก็ได้ ความสามารถในการทำงานศิลปหัตถกรรมซึ่งเด็กหรือผู้ใหญ่แสดงออกให้ปรากฏนี้อาจฝึกฝนได้จากการศึกษาจากผู้อื่นหรือฝึกด้วยตนเองก็ได้ แต่ผลสรุปของนอร์แมนเมียร์กล่าวว่า ผู้ที่มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรมนั้น ต้องได้รับเชื้อจากความเป็นผู้มีความสามารถทางการทำงานศิลปหัตถกรรม การเรียนรู้ที่ฝึกได้จากบุคคลภายนอกนั้น อาจมีส่วนช่วยให้เด็กหรือบุคคลทั่วไปพัฒนาฝีมือหรือทักษะทางงานศิลปหัตถกรรมได้บ้าง แต่เมื่อเทียบกับผลแห่งการสืบทอดจากบรรพบุรุษแล้ว จะเห็นได้ว่าความถนัดในการทำงานศิลปหัตถกรรมที่ได้รับจากบรรพบุรุษมีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมพอจะสรุปได้ว่า ศิลปหัตถกรรมเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่งของมนุษย์ และมนุษย์สามารถรักษาวัฒนธรรมประเภทนี้ไว้ได้ด้วยการสืบทอดงานศิลปหัตถกรรมให้กับลูก-หลานในครอบครัวสืบทอดกันมาจนกลายเป็นลักษณะของวัฒนธรรมที่ยาวนาน โดยสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง

งานผ้าทอพื้นบ้านกับการสืบทอดวัฒนธรรม

งานศิลปหัตถกรรมประเภทหนึ่ง คือ งานผ้าทอ มนุษย์ทุกเผ่าพันธุ์จะมีลักษณะที่บอกถึงความเป็นกลุ่มชนของตน ที่เห็นได้ชัดเจนจะดูได้จากผ้าและเครื่องแต่งกาย ซึ่งจะประกอบด้วยลักษณะของลวดลาย วิธีการ และการเลือกใช้วัสดุ เป็นต้น ซึ่งเมื่อผลิตออกมาเป็นผืนผ้า จะเป็นการบอกถึงลักษณะของเผ่าพันธุ์ ซึ่งแต่ละเผ่าพันธุ์จะมีการใช้ผ้าที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปหัตถกรรมด้านผ้าพื้นบ้านพื้นเมืองได้กล่าวว่า “งานผ้าทอพื้นเมืองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งถ้ามองในลักษณะของศิลปะและวัฒนธรรมแล้ว งานผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองเป็นสิ่งมีค่า เพราะเป็นหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมของชุมชน เป็นความสามารถที่สืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มชนนั้นๆ

ในการศึกษางานผ้าทอพื้นบ้านพื้นเมืองได้มีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทางด้านงานผ้าทอพื้นบ้าน ได้กล่าวว่า การสืบทอดงานศิลปะผ้าทอโดยทั่วไปพบว่าเป็นการสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ดังจะพบว่า การสืบทอดงานผ้าทอของผู้หญิงอีสานที่ว่า “การเรียนรู้การทอผ้าจากแม่ และญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง และเพื่อนบ้านมาตั้งแต่เด็ก” (สุริยา สมุทรคุปต์ และคณะ อ้างถึงใน นิยม ออไอศุรย์, 2539:11) ผ้าทอพื้นเมืองเป็นสิ่งที่บอกเรื่องราวทางวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ผ้าหรือเครื่องแต่งกาย เป็นเสมือนวิธีการบอกถึงแหล่งกำเนิด ฐานะ การพัฒนาการของคน โดยดูได้จากลวดลายบนผืนผ้า และเทคนิคการผลิต ซึ่งในผ้าพื้นเมืองของถิ่นต่างๆ ทั่วโลกมีลวดลายและสัญลักษณ์บนผืนผ้าของชุมชนต่างๆ นั้น ทอขึ้นตามคตินิยม ล้วนมีความหมายที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ตลอดจนสะท้อนให้เห็นร่องรอยหลักฐานความเป็นมาของวัฒนธรรม นอกจากนั้นงานผ้าทอพื้นเมืองยังแสดงสถานภาพของบุคคลในสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ จริยธรรม และความงามส่วนตัว เพราะเป็นค่านิยมในสังคม และเป็นหน้าที่ของแม่บ้าน ซึ่งจะสืบทอดวิธีการทอผ้าแบบพื้นเมืองสืบทอดกันมาจากแม่สู่ลูกผู้หญิง จากญาติผู้ใหญ่สืบทอดให้ญาติที่เป็นหลานสาวเป็นต้น และจากศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ (อ้างถึงใน นิยม ออไอศุรย์, 2539:12) ได้กล่าวถึงผ้าที่เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมว่า “ผ้าทอหรือเครื่องแต่งกายเป็นสัญลักษณ์ของชนเผ่า เช่น การกำหนดชื่อเรียกตามลักษณะของเครื่องแต่งกาย เช่น แม้วแดง แม้วลาย ไทยแดง ไทยดำ ไทยขาว นอกจากนั้นลวดลายของผ้ายังแสดงถึงความเป็นชนกลุ่มเดียวกัน มีบรรพบุรุษและนับถือบรรพบุรุษเดียวกัน โดยผ่านลวดลายแบบสัญลักษณ์ เช่น ลายกบ นาค เป็นต้น จะเห็นว่าผ้าเป็นวัฒนธรรมบรรพกาล ที่สตรีมีบทบาทอย่างยิ่งในการผลิต เพราะเป็นหน้าที่ของสตรีโดยตรงที่สังคมยอมรับ

จากการศึกษางานผ้าทอพื้นเมืองทางด้านการสืบทอดวัฒนธรรมนั้นพอสรุปได้ว่า ผ้าทอพื้นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา วิธีการผลิตที่พัฒนามาเป็นเวลานาน โดยผลิตขึ้นจากความเชื่อตามคตินิยมของพื้นเมืองเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุผลดังกล่าวผ้าจึงเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของมนุษยชาติที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน

แนวคิดนี้สามารถนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เรื่องการสืบทอดวัฒนธรรมชุมชนของชาวชุมชนบ้านคว้งผ่านผลิตภัณฑ์ผ้าไหมได้

2.3 แนวคิดการสื่อสารระหว่างบุคคล การสื่อสารในกลุ่ม และเครือข่ายการสื่อสาร

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มนั้นจำเป็นต้องใช้ “การสื่อสาร” มาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกัน ดังนั้นการที่ผู้วิจัยศึกษาเรื่องการสื่อสารของชุมชนบ้านคว้งนั้นจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดเรื่องของการสื่อสารระหว่างบุคคล, การสื่อสารในกลุ่ม และเครือข่ายการสื่อสาร เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัย ดังนี้

2.3.1 การสื่อสารระหว่างบุคคล

ธรรนันท อนุวัชศิริวงศ์ (อ้างถึงใน โสจิวัจน์ บุญประดิษฐ์, 2543:13) ได้ให้แนวความหมายของคำว่า การสื่อสารไว้ 5 นัยด้วยกัน คือ

1. การสื่อสารเป็นกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
2. เป็นกระบวนการที่ย้อนกลับไม่ได้ เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เคลื่อนไปข้างหน้าจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ในระหว่างการสื่อสารเนื้อความและความหมายก็จะกว้างขึ้นเรื่อยๆ ไม่หยุดยั้ง
3. เป็นกระบวนการที่มีการเคลื่อนไหวในความคิดอยู่ตลอดเวลาและจะต้องเอาประสบการณ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และมีการเชื่อมโยงกับกระบวนการทางจิตวิทยา
4. เป็นกระบวนการที่จะต้องมีการปฏิสัมพันธ์ เป็นการนำเอาประสบการณ์มารวมกันการส่งและแปลความหมายไม่อาจสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นได้ถ้าไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในและภายนอกของแต่ละบุคคล ปฏิสัมพันธ์เป็นสิ่งที่มิอาจหลีกเลี่ยงได้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทได้แก่

ปฏิสัมพันธ์ภายในบุคคล (Intrapersonal Interaction) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างภายในกับภายในของแต่ละบุคคลเฉพาะตัว เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสร้างเสริมประสบการณ์บุคคลจะตีความสิ่งรอบตัวที่เกิดขึ้นเหมือนหรือแตกต่างไปจากบุคคลอื่น เนื่องมาจากปฏิสัมพันธ์ในตัวบุคคล

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Interaction) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คนหรือมากกว่านั้น เป็นกระบวนการที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เพราะแต่ละคนย่อมต้องมีการปฏิสัมพันธ์ภายในตัวบุคคลของตนให้สามารถสื่อสารกับบุคคลอื่นได้เป็นอย่างดี โดยแบ่งเป็น

- การสื่อสารที่แสดงออกถึงพฤติกรรมของบุคคล เรียกว่า “การสื่อสารเชิงวัจนะ” (Verbal Communication)

- การสื่อสารที่ไม่ใช้ถ้อยคำ เรียกว่า “การสื่อสารเชิงอวัจนะ” (Non-verbal Communication)

5. เป็นกระบวนการที่จะต้องมีการมีบริบท ความหมายของการสื่อสารจึงต้องประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพมากมายและหมายรวมถึงวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

การศึกษาพฤติกรรมของการสื่อสารต้องมีความเข้าใจในระบบพื้นฐานของการสื่อสารซึ่งแต่ละบุคคลจะมีระบบและถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารความต้องการที่จะมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนี้เป็นที่มาของการสื่อสารระหว่างบุคคล โดยแต่ละคนมีความหมายแตกต่างกันออกไป บางครั้งการสื่อสารที่อาศัยโครงสร้างของกลุ่มนี้เรียกว่า การสื่อสารกลุ่มย่อย (Small Group Communication) ซึ่งต้องมีการสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์ต่างๆ

ในสังคมประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อม จะเห็นได้ว่าการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นพื้นฐานของการสื่อสารและระบบการสื่อสารของแต่ละบุคคล ยังเป็นศูนย์กลางของการสื่อสารซึ่งเป็นผลมาจากความคิดเห็นของแต่ละบุคคล ความเกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่ม และสังคม

ความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคล

พจนี เขยจรรยา และคณะ (อ้างถึงใน ไชยวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:14) กล่าวว่า “การสื่อสารระหว่างบุคคล” คือ การสื่อสารโดยตรงระหว่างคนสองคนหรือมากกว่าสอง ในระยะห่างทางกายภาพพอที่จะเลือกใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า (หู ตา จมูก ลิ้น ผิวกาย) และปฏิกิริยาตอบสนองแบบปัจจุบันทันที

ถิรนนท์ ่อนวัชรศิริวงศ์ (อ้างถึงใน ไชยวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:14) กล่าวว่า “การสื่อสารระหว่างบุคคล” หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึก และความต้องการของผู้ส่งสารไปยังผู้รับสาร และเกิดปฏิกิริยาตอบสนอง โดยปกติแล้วจะเป็นการสื่อสารโดยการพูดที่ผู้พูดและผู้ฟังปรากฏตัวต่อหน้ากัน (Face-to-Face Communication) และเป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication)

Hartley (อ้างถึงใน ไชยวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:14) ได้แสดงถึงองค์ประกอบของความหมายของการสื่อสารระหว่างบุคคลว่ามีความเกี่ยวข้องกับสิ่งต่อไปนี้ คือ

1. การพบปะกันแบบหน้าต่อหน้า (Face-to-Face Meeting) การสื่อสารระหว่างบุคคล เกี่ยวข้องกับการพบกันแบบปรากฏตัวต่อหน้ากันระหว่างคนสองคน
2. บทบาท (Roles) การสื่อสารระหว่างบุคคล เกี่ยวข้องกับคนสองคนในบทบาทและความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน
3. สองทิศทาง (Two-way) การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารแบบสองทิศทาง
4. ความหมาย (Meaning) การสื่อสารระหว่างบุคคล ไม่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนตัวสาร (Messages) แต่จะเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์ (Creation) และการแลกเปลี่ยนความหมายมากกว่า (Meaning)
5. ความตั้งใจ (Intention) การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของความตั้งใจในการสื่อสาร
6. กระบวนการ (Process) การสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปมากกว่าเป็นเฉพาะเหตุการณ์

7. เวลา (Time) การสื่อสารระหว่างบุคคลอยู่บนพื้นฐานของช่วงเวลา

ปัจจัยกำหนดความดึงดูดใจในการสื่อสารระหว่างบุคคล

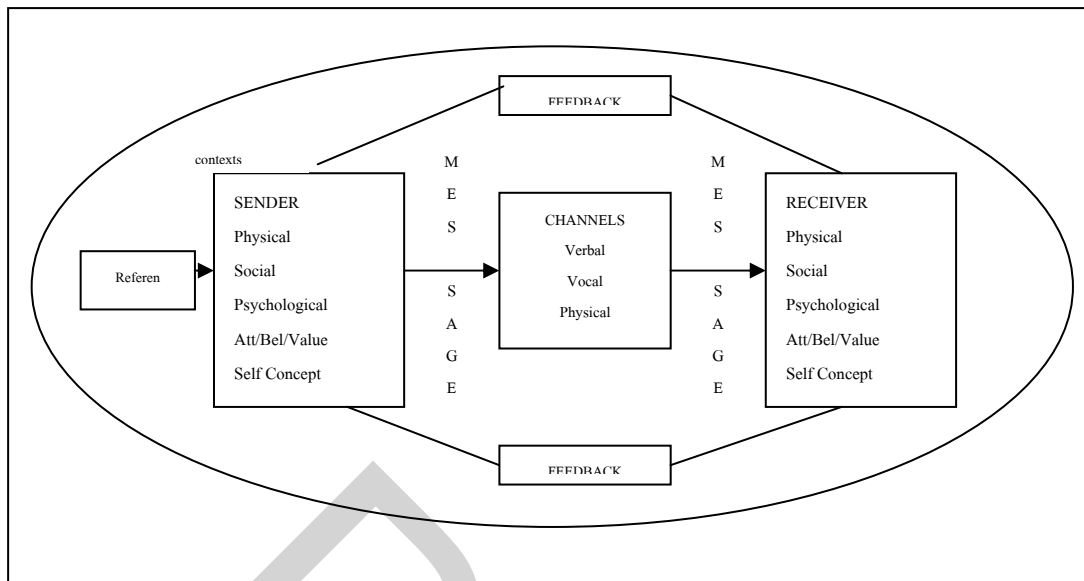
บุษบา สุธีธร (อ้างถึงใน โสจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:18) กล่าวถึงการศึกษาวิจัยที่พบว่า คนส่วนใหญ่จะทำการสื่อสารระหว่างบุคคลกับคนอื่น ๆ มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ คือ

1. ลักษณะดึงดูดใจของคู่สื่อสาร ได้แก่ ลักษณะดึงดูดใจในรูปร่างหน้าตา และความดึงดูดใจในบุคลิกภาพ
2. ความใกล้ชิดของคู่สื่อสาร มนุษย์มีธรรมชาติที่จะสื่อสารกับคนที่ใกล้ชิด เพราะเมื่อใกล้ชิดสิ่งใดแล้วก็จะเอาความรู้สึกของตนเข้าไปผูกพันและมักมีทัศนคติที่ดีกับคนที่ตนได้ใกล้ชิดด้วย
3. การให้แรงเสริมแก่คู่สื่อสาร บุคคลนั้นมีแนวโน้มที่จะสื่อสารกับคนที่ให้สิ่งที่ทำให้คนพอใจ นั่นคือการให้แรงเสริมแก่ตน แรงเสริมนั้นอาจเป็นวัตถุสิ่งของหรือตัวเสริมแรงทางสังคม เช่น การยกย่องชมเชย
4. ความคล้ายคลึงกันของคู่สื่อสาร โดยทั่วไปเรามักจะพูดคุยสื่อสารกับคนที่มีลักษณะคล้ายๆ กันตน หมายความว่าความคล้ายคลึงทางกายภาพ และความคล้ายคลึงทางจิตใจ
5. การเสริมความแตกต่างของคู่สื่อสาร บางครั้งคนเราในบางสถานการณ์ชอบที่จะสื่อสารกับคนที่มีลักษณะแตกต่างจากตนเองเพราะสิ่งที่ต่างไปนั้นได้ตอบสนองความต้องการของตนเป็นส่วนทำให้ตนเองสมบูรณ์ขึ้น

กระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล

ธีรนนท์ อนวัชศิริวงศ์ (อ้างถึงใน โสจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:15) กล่าวว่า “การสื่อสารระหว่างบุคคลเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และพัฒนาไปในรูปแบบต่างๆ ไม่จบสิ้น ในกระบวนการสื่อสารมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ ช่องทาง (Channel) การตอบสนองกลับ (Feedback) และสิ่งรบกวน (Noise)

Donaldson และ Kurtz (อ้างถึงใน โสจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:15) ได้เสนอกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งให้นับถึงธรรมชาติในการติดต่อสื่อสารแบบต่อหน้า (Face-to-Face Communication) และให้ความสำคัญกับการตอบสนองกลับ (Feedback) เป็นการแสดงให้เห็นถึงตัวแปรต่างๆ ที่มีผลต่อการสื่อสารและผลของการสื่อสาร รวมทั้งเน้นถึงความสำคัญของสารที่ผู้รับสารได้รับมากกว่าสารที่ผู้ส่งสารส่งไป ซึ่งได้แสดงรายละเอียดอธิบายตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของผู้ส่งสารและผู้รับสาร ดังแบบจำลองที่ 1 และคำอธิบายต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 แบบจำลองแสดงกระบวนการสื่อสารระหว่างบุคคลของ Donaldson และ Kurtz

ที่มา : Donaldson & Kurtz (อ้างถึงใน โสจิวัจน์ บุญประดิษฐ์, 2543:15)

1. ลักษณะทางกายภาพของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Physical Image) ได้แก่ อายุ เพศ เชื้อชาติ พฤติกรรม การแสดงออก การแต่งกาย ฯลฯ
2. ลักษณะทางสังคมและจิตวิทยาของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Social and Psychological attributes) ซึ่งได้แก่

บุคลิกภาพ (Personality)

- เปิดเผยหรือปิดบัง (Openness/ Closeness)
- ความเชื่อ (Trust)
- ประนีประนอม (Conformity)
- อ่อนโยน (Sensitivity)
- น่าสนใจ (Interests)
- ต่อสู้กับอุปสรรค (Persistence against opposition)
- ความสามารถในการปรับใช้ (Adaptability)

ประสบการณ์ (Experiences)

- ภูมิหลังทางวัฒนธรรม (Cultural background)
- การศึกษา (Education)
- อาชีพ (Occupation)

- สถานภาพทางเศรษฐกิจ (Economic Status)
 - อำนาจที่เป็นทางการ หรือไม่เป็นทางการ (Formal and informal power)
 - ทักษะในการสื่อสาร (Communication skills)
 - ความพร้อมในการเรียนรู้ (Readiness to learn)
 - ความสัมพันธ์ (Relationships)
3. ทักษะคติ ความเชื่อและค่านิยม (Attitudes, Belief and Values) ได้แก่
- ความคาดหวัง (Expectations)
 - อคติของแหล่งสารที่มีต่อตัวสารและต่อบุคคลอื่น
(Biases of source toward message and other)
 - ความเต็มใจ ความปรารถนาในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น
(Willingness to Interaction)
4. แนวคิดต่อตนเอง (Self-Concept) ได้แก่ มุมมองหรือทัศนะที่มีต่อตนเอง โดยอาศัยองค์ประกอบดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อ 1,2 และ 3
5. สิ่งรบกวนภายใน (Internal noise) เช่น ปัญหาสุขภาพทั้งกายและใจ ความหิว ความวิตกกังวล ความสะดวกสบาย เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังได้แสดงตัวอย่างบริบททางกายภาพและทางสังคม และรายละเอียดของช่องทางในการสื่อสารระหว่างบุคคล ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ได้แก่

1. รูปแบบทางสังคม (Social Setting)
 - เหตุผลในการปฏิสัมพันธ์ (Reason for the interaction)
 - ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร
(Role relationship between sender and receiver)
 - กฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ (Rules of the relationship)
 - บริบททางวัฒนธรรม (Cultural context)
2. รูปแบบทางกายภาพ (Physical Setting)
 - สถานที่ (Physical Setting)
 - เวลา (Time)
 - ช่องว่าง (Space)
 - ความใกล้ชิด (Proximity)
 - ระดับของสิ่งรบกวน (Noise level)
3. ช่องทางในการติดต่อปฏิสัมพันธ์ (Channel of Interactive Communication) ได้แก่

- ภาษาพูด (Verbal stimuli)
- ภาษาท่าทาง (Physical stimuli)
- เสียง (Vocal stimuli)

แนวคิดนี้ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการร่วมกันผลิตผ้าไหม

2.3.2 การสื่อสารในกลุ่ม

การสื่อสารในกลุ่มเกิดจากความต้องการของสมาชิกคนใดคนหนึ่งภายในกลุ่มที่จะทราบถึงความคิด ความเชื่อ ของสมาชิกคนอื่นๆ อันจะเป็นผลให้สมาชิกผู้นั้นสามารถเปลี่ยนความคิดความเชื่อของตน และขณะเดียวกันก็พยายามเปลี่ยนความคิดความเชื่อของสมาชิกคนอื่นๆ ให้สอดคล้องกับตนด้วย ลักษณะที่กล่าวนี้เรียกว่า กระบวนการกลุ่ม (Group Process) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในกลุ่มจะเกิดขึ้นได้เมื่อสมาชิกภายในกลุ่มได้กระทำการสื่อสาร ประเมินผลและตกลงร่วมกัน การตกลงร่วมกันเรื่องขนาดของกลุ่ม การจัดระยะห่างระหว่างสมาชิก ความแตกต่างและบทบาทของสมาชิก บรรทัดฐานของกลุ่มจะสำเร็จลง โดยการสื่อสารที่มีสัดส่วนพอเหมาะทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ

การสื่อสารอาจจะขาดประสิทธิภาพได้ถ้ากลุ่มมีขนาดใหญ่เกินไป เช่น สมาชิกมีจำนวนมากจนไม่อาจสื่อสารกันแบบซึ่งหน้าได้ หรือสมาชิกกระทำการขัดต่อความพยายามของกลุ่ม หรือมีการละเลยระเบียบซึ่งปฏิบัติภายในกลุ่ม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้กระบวนการของกลุ่มซึ่งจะบรรลุผลได้นั้นจะต้องมีลักษณะของการสื่อสารที่ชัดเจน และสามารถใช้ในการสื่อสารให้เกิดประโยชน์ได้

การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระหว่างสมาชิกภายในกลุ่มจะบรรลุความสำเร็จได้นั้น สมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยทั่วถึงกัน นับถือผู้ร่วมสนทนามีโอกาสได้พูดคุยทุกคนแทนที่จะมีผู้พูดเพียงคนเดียว หรือพูดคุยในจำนวนจำกัด การสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มจะไม่จำกัดหรือหยุดนิ่ง ณ ที่ใดที่หนึ่ง แต่จะหมุนเวียนเคลื่อนที่ไปเสมอ และจะก้าวไปเรื่อยๆ อย่างเป็นธรรมชาติ นั่นคือ จะไม่มีการวางแผนล่วงหน้าว่าการสื่อสารจะเป็นไปในลักษณะใด และจะไม่มีลักษณะของการให้เป็นไปโดยเด็ดขาด

เรื่องต่างๆ ที่พูดคุยกันภายในกลุ่ม มักจะเกี่ยวข้องกับบทบาทหรือสถานะของสมาชิก ถ้าในกลุ่มมีสมาชิกคนใดซึ่งสมาชิกอื่นๆ เห็นว่ามีบทบาทสำคัญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สมาชิกของกลุ่มก็มีแนวโน้มจะขอความคิดเห็นในเรื่องนั้นๆ จากสมาชิกผู้นั้น และจะยอมรับความคิดเห็นจากสมาชิกคนใดคนหนึ่งของกลุ่มซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักกันดีภายในกลุ่มว่ามีความรู้ความสามารถในเรื่องนั้นๆ ในสภาพเช่นนี้บุคคลผู้นั้นเปรียบเหมือนวิทยากร ซึ่งเป็นแหล่งของวิทยาทานในเรื่องใด

ส่วนการสื่อสารที่มีลักษณะให้เสรีภาพในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีผลให้ผู้ร่วมสนทนาหรือสมาชิกของกลุ่มรู้สึกว่าเขาสามารถแสดงความคิดเห็นได้เต็มที่ ทั้งนี้เพราะการสื่อสารเช่นนี้ให้ความเท่าเทียมกันพอสมควร นั่นคือการสื่อสารจะมีลักษณะพุ่งตรงไปยังสมาชิกทุกคนในกลุ่ม การสื่อสารภายในกลุ่มไม่ควรจะมีลักษณะคงที่ตายตัว ในขณะที่กลุ่มกำลังมีการสนทนากันนั้น ทิศทางและระดับของเรื่องที่สนทนาควรจะหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงกันอยู่ การสื่อสารที่ดีที่สุดจะต้องเอื้ออำนวยให้สมาชิกมีโอกาสร่วมในกิจกรรมของกลุ่มมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ในกรณีของผู้จัดการซึ่งจัดให้มีการประชุมพนักงาน ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของการสื่อสารในกลุ่มที่ดีได้ เพราะผู้จัดการคงจะไม่ใส่ใจต่อข้อเรียกร้องของพนักงานอย่างทั่วถึง แต่เขาจะกล่าวถึงบรรดาคนงาน (ซึ่งเป็นรูปแบบของการพูดหน้าที่ประชุม) โดยจะเสนอความคิดเห็นซึ่งมีการเตรียมไว้ล่วงหน้าต่อที่ประชุมเพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงข้าม ในกรณีของคนที่พบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องที่คับข้องใจ การสื่อสารจะเกี่ยวข้องกับทุกๆ คนภายในกลุ่ม สภาพเช่นนี้จึงจัดว่าเป็นการสื่อสารในกลุ่มจริงๆ

ความสามารถในการพูดและการรับฟังของสมาชิกในกลุ่ม จะทำให้การสื่อสารระหว่างบุคคลภายในกลุ่มเป็นไปโดยมีประสิทธิภาพ ผู้พูดแต่ละคนควรจะมีความตั้งใจฟัง มีความสามารถรอบตัว คล่องแคล่วและสามารถเสนอความคิดเห็นได้อย่างชัดเจน กับทั้งประสานการสื่อสารทั้งในเชิงวิจักษ์และอวิจักษ์ได้ดี สำหรับผู้ฟังนั้นก็ควรจะแสดงท่าทีตอบสนองต่อผู้พูดได้อย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้พูดจะทราบได้ว่าผู้ฟังเข้าใจในเรื่องที่พูดหรือไม่ อย่างไร ความสามารถในการพูดและการรับฟังเช่นนี้มีความสำคัญมากในกลุ่มขนาดเล็ก ทั้งนี้เพราะกระบวนการของกลุ่มจะเป็นการไหลเวียนของความคิดเห็นต่างๆ ของสมาชิกภายในกลุ่มที่สื่อสารกันไปโดยไม่หยุดนิ่งดังได้กล่าวมาแล้ว

ความขัดแย้งในการสื่อสารของผู้ฟังและผู้พูดภายในกลุ่มก็มีความสำคัญมากเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในบางกรณีจะเป็นการดีถ้าผู้ฟังขัดจังหวะของผู้พูดเพื่อแสดงว่าตนไม่เข้าใจเรื่องที่พูดอยู่นั้น แต่ในบางขณะก็ควรรอให้ผู้พูดพูดจบเสียก่อนแทนที่จะขัดผู้พูดโดยทันที และบางครั้งการไม่กล่าวอะไรเลยก็อาจเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในขณะเดียวกันก็ต้องรู้ถึงสภาพแวดล้อมขณะนั้นด้วย เช่น เสียงอาจมีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการสื่อสาร การสื่อสารที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลุ่มซึ่งมีความสามัคคีแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการสื่อสารระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม ทั้งนี้เพราะสมาชิกทุกคนจะพยายามทำหน้าที่ร่วมกันซึ่งหมายความว่า การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นภายในกลุ่มจะไม่มีอุปสรรคหรือกำแพงขวางกั้น การขัดหรือถูกขัดเมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งกำลังแสดงความคิดเห็นน่าจะเป็นไปเพื่อกระตุ้นให้การสนทนาซึ่งเป็นธรรมชาติได้ดีขึ้น อาจกล่าวได้ว่าความสามัคคีภายในกลุ่มทำให้เกิดการสื่อสารอันดี เพราะเมื่อสมาชิกเห็นความสำคัญของกลุ่มสมาชิกก็จะพูด ตั้งคำถาม และมีความคิดสร้างสรรค์แก่กลุ่มมากขึ้น (อิรนันท์ อนุวัชรศิริวงศ์, 2534 : 40-46)

แนวคิดนี้ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์การสื่อสารของกลุ่มผู้ร่วมกระบวนการผลิตผ้าไหมของชุมชนบ้านครัว

2.3.3 เครื่องมือการสื่อสาร

การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มนั้นจำเป็นต้องใช้ “การสื่อสาร” มาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงบุคคลในกลุ่มเข้าด้วยกัน ซึ่งวัตถุประสงค์หลักของการวิเคราะห์เครื่องมือการสื่อสารก็คือ ต้องการระบุถึงโครงสร้างการสื่อสาร เพื่อให้เข้าใจถึงภาพรวมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในกลุ่ม โดยมีผู้ให้ความหมายของ “เครื่องมือการสื่อสาร” ไว้หลากหลาย ดังต่อไปนี้

ถิรพันธ์ อนุวัชรวิวงศ์ (อ้างถึงในทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:15) กล่าวว่า เครื่องมือการสื่อสารหมายถึง ระบบการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารในบรรดาสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งมีทั้งเครือข่ายแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

วินิจ เกตุขำ (อ้างถึงในทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:15) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายการสื่อสารหมายถึง แบบแผนการติดต่อเกี่ยวข้องและประสานงานกันภายในกลุ่ม โดยสมาชิกภายในกลุ่มจะมีการรับการถ่ายทอดเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายตามที่ตั้งไว้

นอกจากนั้น Roger และ Kincaid (อ้างถึงในจารุณี พชรพิมานสกุล, 2542:30) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางการสื่อสาร ว่าเป็น วิธีการศึกษาเพื่อระบุถึงโครงสร้างการสื่อสารในระบบ โดยการวิเคราะห์การไหลของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหน่วยในการวิเคราะห์

จากลักษณะของการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลวิเคราะห์ ดังนั้นสถานภาพของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่มก็ต้องสัมพันธ์กับการสื่อสารบุคคล ยังมีสถานภาพสูง เช่น เป็นหัวหน้า การสื่อสารมักจะออกมาในรูปการเสนอความคิดเห็น และการรับเอาความคิดเห็นจากสมาชิกอื่นๆ ความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารและสถานภาพของสมาชิกในกลุ่มอาจแยกได้เป็น 3 ลักษณะคือ (อ้างถึงในจารุณี พชรพิมานสกุล , 2542:30)

1. การสื่อสารจะมีแนวโน้มไปสู่บุคคลที่มีสถานภาพสูงในกลุ่ม เช่น หัวหน้า หรือ ประธานกลุ่ม จะมีการสื่อสารกับคนอื่นในกลุ่มมากกว่าลูกน้องหรือสมาชิกเพราะอย่างน้อยหัวหน้าจะต้องคอยติดต่อประสานงาน รับฟังสมาชิกในกลุ่ม

2. การสื่อสารจะมีแนวโน้มไปสู่บุคคลที่มีสถานภาพเท่าเทียมกันมากกว่าแตกต่างกัน เช่น กลุ่มคนที่มีหลายฐานะ ต่างวัยวุฒิ คุณวุฒิกันมากๆ จะมีการสื่อสารน้อยกว่าในกลุ่มที่มีฐานะ วัยวุฒิ คุณวุฒิ เท่าเทียมกัน

3. การสื่อสารจะไม่ค่อยเกิดขึ้นในกลุ่มที่บุคคลที่มีสถานภาพเหลื่อมล้ำต่ำสูงกว่ากันหรือ สถานภาพไม่เป็นที่บังชด

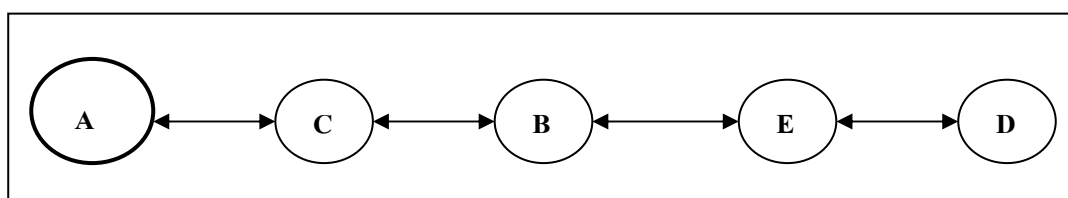
ในเรื่องของเครือข่ายการสื่อสารนั้น Harold J. Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:17) ได้ทดลองทำการวิจัยโดยใช้แบบของการสื่อสารหลายแบบพบว่า การสื่อสารจัดแยกออกได้ เป็น 2 แบบคือ แบบที่มีศูนย์กลางกับแบบกระจายอำนาจ

1. การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication) เป็นการสื่อสารที่มีใคร คนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลางหรือทางผ่าน โดยที่สมาชิกคนอื่นๆ ไม่มีการติดต่อกันโดยตรง แต่ต้องผ่าน คนกลาง

2. การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication) เป็นการสื่อสารที่ สมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระ ไม่มีใครตัดสินใจคนเดียว แต่ร่วมกันคิดร่วมกันแก้ปัญหา เป็นวิธีที่ ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมาก เพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้ง ผลผลิต (Product) และกระบวนการ (Process) ของกลุ่ม หมายถึงการสื่อสาร แบบนี้คำนึงถึงการเอาใจ ใส่ผู้ทำงาน สิ่งแวดล้อมในการทำงาน ขวัญและกำลังใจของกลุ่มด้วย

1. การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralized Communication)

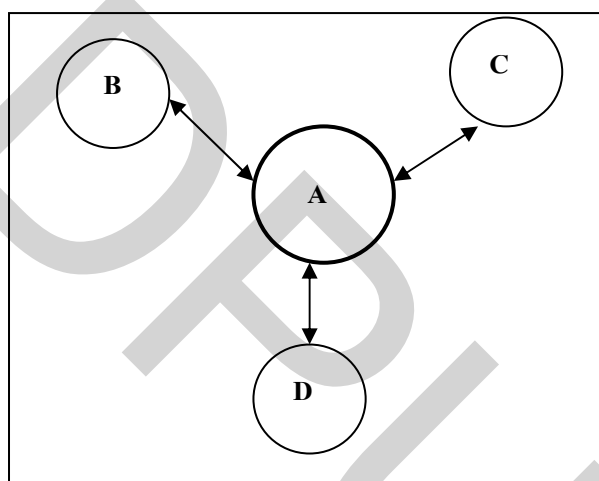
1.1 เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่ สมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกคนอื่นที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในแง่การ ประสิทธิภาพและการติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความยากลำบากที่กลุ่มจะทำงานให้ สำเร็จได้ตามที่ต้องการ การขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสารเพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคล อื่นได้เพียง 1 คน หรือ 2 คน ที่ต่อจากเขาเท่านั้น จึงทำให้ความพอใจของสมาชิกในกลุ่มค่อนข้างต่ำ

ภาพที่ 2.2 แบบจำลองแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่

ที่มา : Harold J Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:18)

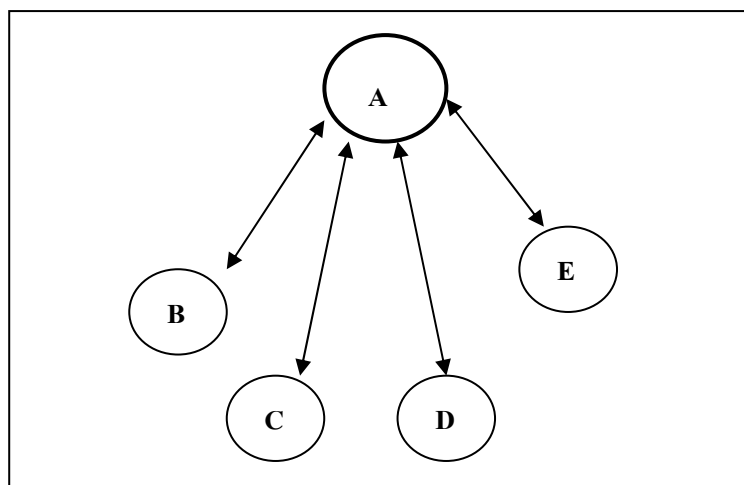
1.2 เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกอยู่ตรงกลางเพียง 2 คน จะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่รับจากสมาชิกคนอื่นๆ ที่อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมกว่าแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำให้งานสำเร็จได้ดีกว่า เพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่างๆ ได้มากกว่า แทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น โดยปกติบุคคลที่อยู่ตรงกลางสักคนหรือ 2 คนเท่านั้นที่มีความพอใจต่อรูปแบบในการสื่อสารแบบนี้ แต่ส่วนที่เหลือของกลุ่มหรือผู้ที่อยู่รอบนอกมีความพอใจต่ำ รูปแบบของการสื่อสารแบบตัวยานี้มักเกิดขึ้นในกลุ่มที่มีสมาชิกเพียง 1 คน หรือ 2 คนเท่านั้น เต็มใจที่จะรับทำงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงาน ในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มไม่ยอมรับผิดชอบ

ภาพที่ 2.3 แบบจำลองแสดงการสื่อสารแบบตัววาย

ที่มา : Harold J Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:18)

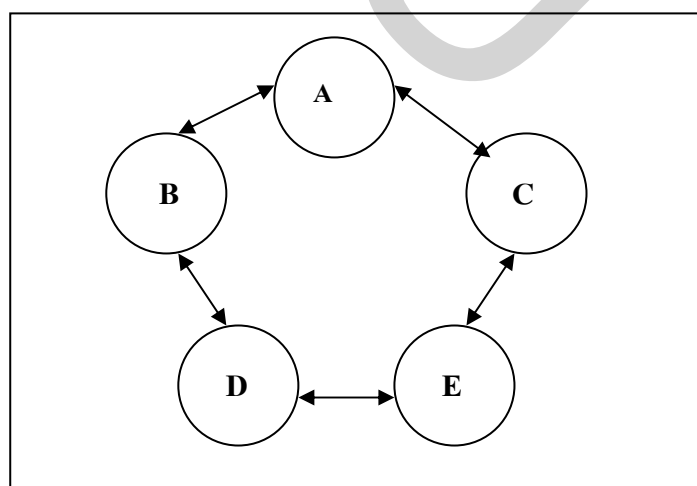
1.3 เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ได้แก่เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มจะสื่อสารกับศูนย์กลางของกลุ่มซึ่งมีศูนย์กลางเพียงคนเดียว สมาชิกอีก 4 คนในเครือข่ายจะสามารถติดต่อไปยังผู้ที่เป็ศูนย์กลางการสื่อสาร แต่ไม่สามารถติดต่อกันได้โดยตรงกับสมาชิกอื่น ในการแก้ปัญหาของกลุ่มสมาชิกจะส่งข้อมูลไปยังศูนย์กลางผู้ตัดสินใจ และส่งผลการตัดสินใจมายังสมาชิก

ภาพที่ 2.4 แบบจำลองแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ

ที่มา : Harold J Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:18)

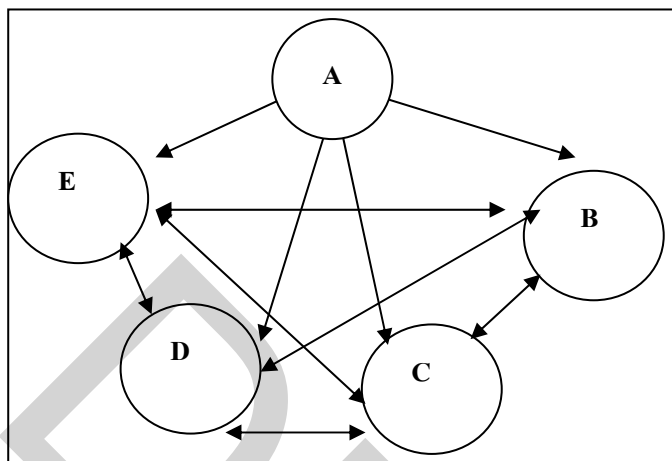
2. การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Network) เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนที่อยู่ถัดทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบที่จะเกิดขึ้น เพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกัน จะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

ภาพที่ 2.5 แบบจำลองแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม

ที่มา : Harold J Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:19)

2.2 เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรงโดยไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่นๆ ทั้งในการรับข่าวและส่งข่าว อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการติดต่อที่สมบูรณ์ที่สุด เพราะไม่มีข้อจำกัดการสื่อสารของสมาชิก โดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิริยาย้อนกลับสูงที่สุด

ภาพที่ 2.6 แบบจำลองแสดงเครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง

ที่มา : Harold J Leavitt (อ้างถึงใน ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง, 2547:19)

เครือข่ายการสื่อสารที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ล้วนแต่เป็นแบบแผนการสื่อสารที่กลุ่มผู้ร่วมกระบวนการผลิตผ้าไหมนำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารกันและประสานงานกันภายในกลุ่ม โดยแบบแผนของแต่ละแบบของการสื่อสารนั้นมักจะเกี่ยวข้องไปถึงระดับสมาชิก หรือสถานภาพของสมาชิกแต่ละคนในกลุ่ม คือ บุคคลถ้ายังมีสถานภาพสูง เช่น เป็นหัวหน้า การสื่อสารก็จะเป็นแบบหนึ่ง แต่ถ้าเป็นสมาชิกกับสมาชิกด้วยกัน การสื่อสารก็อาจจะแตกต่างกันไป โดยต้องขึ้นอยู่กับสถานภาพเป็นส่วนประกอบด้วย

Shaw (อ้างถึงในยุบล เบ็ญจรงค์กิจ และคณะ , 2534 : 28) ทำการสรุปผลงานวิจัยในเรื่องของเครือข่ายการสื่อสารไว้ในประเด็นสำคัญดังนี้

1. เครือข่ายแบบรวมอำนาจสู่ส่วนกลางจะก่อให้เกิดผู้นำเพียงคนเดียวและเกิดขึ้นได้ง่ายกว่าแบบกระจายอำนาจ เพราะคนกลางในโครงสร้างจะได้รับข่าวสารเกี่ยวกับปัญหามากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ ทำให้เขาเป็นผู้ควบคุมความสำเร็จในการทำงานของกลุ่ม เพราะเขาอยู่ในตำแหน่งตัวเชื่อมการสื่อสารที่สำคัญ
2. โครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ มีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหา สลับซับซ้อน แต่โครงสร้างการสื่อสารแบบรวมอำนาจมีประสิทธิภาพมากกว่าในการแก้ปัญหาต่างๆ ใน

การทำงานง่าย ๆ ใช้ข้อมูลข่าวสารจำนวนน้อยในงานที่ต้องการข้อมูลเพียงประการเดียว เครือข่าย แบบรวมอำนาจจะทำงานโดยก่อให้เกิดข้อผิดพลาดน้อยและสำเร็จเร็วกว่าแบบขยายอำนาจ เพราะการติดต่อสื่อสารแบบนี้เป็นการติดต่อทางเดียวที่ถูกครอบงำโดยผู้นำเพียงคนเดียว ความเป็นระเบียบถูกกำหนดขึ้นเพื่อไม่ให้มีข่าวสารมาก ส่วนการติดต่อสื่อสารแบบวงกลม สมาชิกของกลุ่มจะติดต่อกับบุคคล 2 คนได้ พวกเขาจึงใช้เวลามากกว่า แต่ในงานที่ต้องใช้ข้อมูลร่วมกันและต้องมีการปฏิบัติด้วยนั้น โครงสร้างการสื่อสารแบบกระจายอำนาจจะทำงานได้รวดเร็วและมีข้อผิดพลาดน้อยกว่าแบบรวมอำนาจ

3. สถานะข่าวสารท่วมท้นมักจะเกิดขึ้นในเครือข่ายการสื่อสารแบบรวมอำนาจ เพราะข่าวสารและการตัดสินใจจะไปรวมอยู่ที่จุดศูนย์กลางของเครือข่าย ผู้นำของโครงสร้าง การสื่อสารแบบนี้ขึ้นอยู่กับสถานะข่าวสารท่วมท้นได้ ส่วนเครือข่ายการสื่อสารแบบกระจายอำนาจนั้นทุกคนต้องใช้ข้อมูลร่วมกัน ต้องเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นผู้นำ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะมีใครเกิดสถานะข่าวสารท่วมท้นได้

จะเห็นได้ว่าโครงสร้างของการติดต่อสื่อสารสามารถมีอิทธิพลต่อความรู้สึกรวมทั้งยังมีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพการทำงานของกลุ่มในด้านความเร็ว ความถูกต้อง และการปรับตัวอีกด้วย

นอกเหนือจากรูปแบบของการไหลของข่าวสารภายในกลุ่มแล้ว ยังมีเรื่องของความแตกต่างของบทบาทของบุคคลในเครือข่ายการสื่อสารที่เป็นส่วนหนึ่งในการวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสาร โดย Monge (อ้างถึงใน Sven Windahl, 1992: 77) ได้แบ่งบทบาทของบุคคลในกลุ่ม ดังต่อไปนี้

- membership role คือ กลุ่มบุคคลเป็นสมาชิกในกลุ่มและเครือข่าย
- liaison role คือ ปะจอกบุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง
- star role คือ ปะจอกบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่นๆ เป็นจำนวนมาก
- isolate role คือ ปะจอกบุคคลที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นๆ น้อยมาก จะไม่เผยแพร่ต่อ
- boundary – spanning role คือ ปะจอกบุคคลที่ติดต่อระหว่างกลุ่มตัวเองกับกลุ่มภายนอกสังคม เพื่อนำสิ่งต่างๆ ภายนอกสังคมเข้ามาเผยแพร่ในสังคมของตน

การสื่อสารและการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกแต่ละคน และระหว่างผู้นำกลุ่มกับสมาชิกของกลุ่มนั้น เป็นไปตามกระบวนการสื่อสารภายในกลุ่ม ดังนั้นการสื่อสารภายในกลุ่มจึงเป็นช่องทางในการที่จะสร้างเครือข่ายการสื่อสารให้ขยายออกไปได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารแบบมีศูนย์กลางหรือการสื่อสารแบบไม่มีศูนย์กลาง

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายการสื่อสารดังกล่าวมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยเครือข่ายการสื่อสารด้านการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวผ่านผลิตภัณฑ์ผ้าไหม เพราะทำให้สามารถมอง

เห็นได้ถึงภาพรวมของระบบ เพื่ออธิบายผลที่ได้จากการวิจัยให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

2.4 แนวคิดเรื่องการสื่อสารเพื่อชุมชน

การสื่อสารเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของชุมชน สังคมชุมชนแต่ละแห่งต้องมีสิทธิในการจัดการระบบและงานด้านการสื่อสารภายในชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์ของชุมชน การจัดการสื่อสารของชุมชนแต่ละแห่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน จะเป็นรูปแบบไหนก็ตามจุดเน้นที่สำคัญที่สุดคือการมีส่วนร่วมและโอกาสเข้าถึงการสื่อสารของชุมชน

คุณลักษณะของการสื่อสารชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ (อ้างถึงใน โสจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:21) กล่าวถึงคุณลักษณะของการสื่อสารชุมชน ดังนี้

1. เป็นการสื่อสารแบบสองทาง (Two-way communication) ที่ผู้ส่งสารและผู้รับสารสามารถมีปฏิกริยาโต้ตอบ (Interactivity) กันอยู่ตลอดเวลา
2. ทิศทางการไหลของข่าวสาร (Flow of information) ในขณะที่กระบวนการสื่อสารเพื่อการพัฒนาแบบกระแสหลักนั้น ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นไปอย่างจำกัดคือ มีการไหลจากเบื้องบน (เจ้าหน้าที่รัฐ) ไปสู่เบื้องล่าง (ประชาชน) เท่านั้น แต่การสื่อสารชุมชนนั้น การหลั่งไหลของข่าวสารจะมีทิศทางที่หลากหลายมาจากทุกทิศทุกทาง ทั้งจากบนลงล่าง (Top-down) แบบล่างสู่บน (Bottom-up) และแบบแนวนอน (Horizontal) ดังนั้น ข่าวสารจึงอาจจะไหลจากนักวางแผนพัฒนาไปสู่ชาวบ้าน จากสื่อมวลชนไปสู่ผู้รับสารในชุมชน ในเวลาเดียวกันชาวบ้านอาจจะส่งข่าวสารขึ้นไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือมีการแลกเปลี่ยนติดต่อข่าวสารระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน

นอกจากจะใช้มิติ (dimension) เรื่องทิศทางเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาแล้ว การใช้เกณฑ์นี้ทำให้มองเห็นทิศทางการไหลของข่าวสารใน 3 ทิศทาง คือ การไหลของข่าวสารจากสื่อภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน การใช้สื่อเพื่อส่งสารเรื่องราวของชุมชนออกไปยังบุคคลภายนอก และการใช้การสื่อสารเพื่อกระตุ้นให้เกิดการสื่อสารภายในชุมชนกันเอง เพื่อช่วยยกระดับความตระหนักเกี่ยวกับความต้องการและการแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเองเพื่อชุมชน

3. เป้าหมายของการสื่อสารชุมชน (purpose) มีวิธีการและแง่มุมที่จะกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารเพื่อชุมชน ตัวอย่างเช่น

(ก) การกำหนดเป้าหมายโดยการใช้ระดับผู้เกี่ยวข้องเป็นเกณฑ์ การสื่อสารชุมชนจะมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ดังนี้

- ระดับชุมชนมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้เกี่ยวข้องในระดับคุณภาพ

ชีวิตของชุมชน

- ระดับหน่วยงานนอกชุมชน เป็นการสื่อสารที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงองค์กร หรือหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องกับด้านการพัฒนาและการสื่อสาร

- ระดับสังคมส่วนรวม เป็นการสื่อสารที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมระดับกว้าง

(ข) การกำหนดเป้าหมายโดยสอดคล้องกับทิศทางการไหลของข่าวสาร อาจกำหนดเป้าหมายของการสื่อสารชุมชนได้เป็น 3 เป้าหมายย่อยคือ

(i) เพื่อทำการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลและโน้มน้าวชักจูงใจ อันมักได้แก่ ทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (อย่างไรก็ตาม ทิศทางการไหลแบบอื่นๆ ก็ใช้เป้าหมายนี้ได้เช่นกัน)

(ii) เพื่อเป็นช่องทางแสดงออกของตัวตนของชุมชน (Community self-expression) อันอาจหมายรวมถึงการแสดงออกซึ่งความต้องการของชุมชนไปจนกระทั่งถึงการแสดงออกซึ่งสิทธิ ศักดิ์ศรี ภูมิปัญญาของชุมชนด้วย

(iii) เพื่อพัฒนาความเป็นตัวเองของบุคคล (Development of the individual's self) ในหน่วยที่เล็กลงมากสำหรับชุมชน การสื่อสารชุมชนจะทำหน้าที่คล้ายๆ เป็นเวทีแห่งการเรียนรู้ที่ช่วยให้ศักยภาพของปัจเจกบุคคลได้พัฒนาสร้างสรรค์แบบเต็มที่

4. เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นและดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน (Need-oriented) ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของกระบวนการทัศน์พัฒนาแนวใหม่

5. หน้าที่ของการสื่อสาร Windahl และคณะ (อ้างถึงใน โสจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์, 2543:21-22) ระบุน้ำที่ของการสื่อสารชุมชน ประกอบด้วย

(i) หน้าที่ในการแสดงออก (Expression function) บุคคลหรือกลุ่มสามารถแสดงความเป็นตัวเองของตัวเองออกมาเพื่อที่จะสร้างเอกลักษณ์ของตัวเองได้

(ii) หน้าที่ทางสังคม (Social function) คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในการสื่อสารเพื่อสร้างความรู้สึกร่วมเป็นชุมชนเดียวกัน

(iii) หน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร (information function) ซึ่งเป็นหน้าที่พื้นฐานการสื่อสารทั่วไป ทิศทางการไหลของข่าวสารเป็นไปอย่างรอบด้าน ผู้ร่วมกระบวนการสื่อสารทุกคนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความรู้เพื่อยกระดับความเข้าใจ และความรู้ในเรื่องการสื่อสาร และทักษะการถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมรวมการพัฒนาชุมชน

(iv) หน้าที่ในการควบคุมปฏิบัติการ (Control activation function) การสื่อสารจะเป็นช่องทางนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อปรับปรุงหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของบุคคลและชุมชนได้ เนื่องจากการสื่อสารชุมชนมีลักษณะเป็นการสื่อสารแบบสองทางที่มีขั้นตอนปฏิกิริยาป้อนกลับ (feedback)

นอกจากนี้ Berrigan (อ้างถึงใน โสจิวัจน์ บุญประดิษฐ์, 2543:23) เพิ่มเติมคุณสมบัติบางประการของการสื่อสารชุมชนคือ

6. เน้นการปรับปรุงสื่อให้เหมาะสมสำหรับการใช้งานของชุมชน
7. ต้องเป็นสื่อที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึง (Access) ได้ตลอดเวลาเพื่อใช้หาข่าวสาร เพิ่มพูนความรู้หรือเพื่อความบันเทิง
8. เป็นสื่อที่ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วม (Participate) ในหลายๆ บทบาท ไม่ว่าจะเป็นผู้วางแผนการใช้สื่อ ผู้ผลิต ผู้แสดง ฯลฯ
9. เป็นสื่อที่แสดงออกของชุมชน มิใช่เพื่อชุมชน หมายความว่าตัวตนของชุมชนที่จะแสดงออกนั้น ต้องมาจากการกำหนดของชุมชนเอง มิใช่ผู้อื่นมาทำให้ชุมชน
10. เป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่งมาเป็นเวทีสำหรับแลกเปลี่ยนข่าวสารและทัศนะของทุกคน

สำหรับแนวคิดเรื่อง การสื่อสารเพื่อชุมชน ผู้วิจัยจะใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัยถึง ลักษณะและพฤติกรรมทางการสื่อสารของชาวชุมชนบ้านครัวที่แสดงออกถึงความรู้สึกรักผูกพันของคนในชุมชน และการประสานความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์

ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างการสื่อสารกับศักยภาพการดำรงอยู่ของชุมชนบ้านครัวนั้น แนวคิดที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ คือ แนวคิดเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรม ซึ่งอธิบายได้ว่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องของวัฒนธรรมชุมชน (community culture) ในบริบทของโลกาภิวัตน์นั้น เมื่อวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นต้องเผชิญกับวัฒนธรรมภายนอกที่ทันสมัย วัฒนธรรมชุมชนจะมีแนวโน้มที่จะสูญเสียอัตลักษณ์ ต้องสูญเสียหรือถูกรอบงำหรือไม่

ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, กำจร หลุยชะพงศ์ และเชียรชัย อิศราเดช, 2548:1) ได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์และความทันสมัยกำลังซัดกระหน่ำและเซาะกร่อน วัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้านที่สืบต่อมาจากอดีต ทั้งที่ผ่านระบบอารยธรรมตะวันตก การศึกษาแผนใหม่ แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบใหม่และสื่อมวลชนสมัยใหม่ และที่สำคัญภายใต้พลังของระบบจักรวรรดินิยมสมัยใหม่เช่นนี้ วัฒนธรรมชุมชนเองก็ไม่มี ความเข้มแข็งพอที่จะต่อกรกับวัฒนธรรมภายนอก และในที่สุดก็จะถูกรอบงำหรือสูญเสียไปโดยง่าย แต่ในอีกแง่คิดหนึ่ง นักรทฤษฎี นาดสุภา (อ้างถึงใน สมสุข หินวิมาน, กำจร หลุยชะพงศ์ และเชียรชัย อิศราเดช, 2548:1) ซึ่งได้ศึกษาวัฒนธรรมได้พูดถึงศักยภาพภายในของชุมชนที่สามารถต่อกรปะทะประสานกับวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้

ในเวลาเดียวกันโดยเสนอตัวแปรหนึ่งที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านไทยคือ การมีแรงเกาะเกี่ยวของชุมชนที่เข้มแข็งทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ที่มีความเป็นมาอันยาวนานและโครงสร้างสังคมที่เกี่ยวข้องแบบครอบครัว และในเชิงวัฒนธรรมที่มีสัญลักษณ์ที่เสริมสร้างแรงเกาะเกี่ยวระหว่างคนในชุมชนเอาไว้

อัสวิน เนตรโพธิ์แก้ว (2547:66) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมว่า ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีช่วยให้โลกใบนี้เล็กลง อำนาจทางการเมือง การทหาร และ ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจได้ขยายปกคลุมไปทั่วทุกแดนของผืนแผ่นดินโลก มิติทางวัฒนธรรมก็เป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งผลกระทบต่อสังคมโลกในวงกว้างทั้งประเทศกำลังพัฒนา และชาติที่พัฒนาแล้วต่างมีอาจหลีกเลี่ยงความเชื่อมโยงผูกพันถึงกันได้

โลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมเป็นการเคลื่อนไหวถ่ายเทแลกเปลี่ยนความรู้และวิถีชีวิตระหว่างกันของมวลมนุษยชาติ ปรากฏการณ์ลักษณะดังกล่าวมีมาเนิ่นนานนับสหัสวรรษ และยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น ในยุคที่การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้ง่ายดายและรวดเร็วดังเช่นทุกวันนี้

ผลกระทบทางวัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์ อาจก่อให้เกิดผลลัพธ์ 3 ประการคือ

1. วัฒนธรรมรวมตัว (Cultural Homogenization) คือการที่วัฒนธรรมท้องถิ่นสูญเสียคุณค่าที่เคยมี ทำให้เกิดการแปรสภาพและเปลี่ยนไปตามกระแสนิยมของโลก

2. วัฒนธรรมแตกตัว (Cultural Heterogenization) ในกรณีนี้โลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรมจนยากเกินกว่าจะรวมซอมกันได้ ต่างคนต่างรักษาวัฒนธรรมของตนเอง จนอาจเกิดการปะทะแตกหักรุนแรงหรือสภาพต่างคนต่างอยู่โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับ

3. วัฒนธรรมลูกผสม (Cultural Hybridization) คือการผสมผสานจนยากเกินกว่าจะแยกส่วนใดส่วนหนึ่งออกจากกันได้ วัฒนธรรมแบบนี้มักเกิดขึ้นเสมอหากมีการไปมาหาสู่กัน รวมทั้งเมื่อติดต่อสื่อสารแบบรวมซอม ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน

นอกจากนี้ อัสวิน เนตรโพธิ์แก้ว (2546:207) ยังได้เขียนเรื่องโลกาภิวัตน์กับอัตลักษณ์ชุมชนชุมชนไว้ว่า กระบวนการโลกาภิวัตน์กำเนิดขึ้นจากอำนาจแรงผลักดันทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นตามมามีได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะด้านการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น ผลกระทบทาง “สังคมและวัฒนธรรม” เป็นอีกมิติหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นมาอย่างที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับโลกาภิวัตน์เช่นเดียวกับนานาประเทศ ซึ่งเมื่อศึกษาถลกลงไปในหน่วยย่อยของชุมชนด้วยแล้ว ทำให้พบว่าปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากการไหลบ่าเข้ามาของโลกาภิวัตน์นี้ อาจก่อให้เกิดผลกระทบได้ในหลายรูปแบบด้วยกันคือ แบบหนึ่งมองว่าโลกเป็นฝ่ายเข้ามาทำลายจนท้องถิ่นต้องมีอันสูญสลายหายไป แต่จากการศึกษาวิจัยกลับพบว่า ท้องถิ่นไม่ได้อ่อนด้อยหรือปราศจากความสามารถในการต้านทานอำนาจจากภายนอกแต่อย่างใด ชุมชนอาจแสดงการต่อต้านหรือตอบโต้โลกาภิวัตน์ แต่อีกแบบหนึ่งชุมชนอื่นๆ อาจมียอมรับและปฏิบัติตามค่านิยมแบบโลกาภิวัตน์ ตัวอย่างของชุมชนที่ตอบโต้ทางวัฒนธรรม

ได้แก่ชุมชนเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ซึ่งยังคงขึ้นหัตถ์ปฏิบัติตามค่านิยมและวิถีชีวิตเดิมของท้องถิ่นเอง โดยไม่คล้อยไหวไปกับกระแสที่ลั่งไหลเข้ามาจากภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากเกาะเกร็ดเป็นชุมชนเชิงประวัติศาสตร์ มีความโดดเด่นในด้านวัฒนธรรม “ความเป็นมอญ” เปรียบเสมือนภาพสะท้อนของอัตลักษณ์วัฒนธรรม ทำให้เกาะเกร็ดมีความเจริญรุ่งเรืองมากขึ้นจากผลการส่งเสริมประชาสัมพันธ์ให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ส่วนตัวอย่างของชุมชนที่มีการยอมรับและปฏิบัติตามค่านิยมแบบโลกาภิวัตน์ได้แก่ ชุมชนนวนคร จังหวัดปทุมธานี เนื่องจากเป็นชุมชนก่อตั้งใหม่ (ประมาณสามสิบปี) และเป็นชุมชนอุตสาหกรรม ที่เป็นทั้งแหล่งงานและแหล่งพำนักอาศัยของประชากรเรือนแสนจากทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งเดินทางจากต่างจังหวัดเข้ากรุง มุ่งแสวงหาอนาคตของตนไปพร้อมๆ กับแสวงโชคจากการค้าแรงงาน โดยมีเป้าหมายทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ซึ่งมีใช้เรื่องแปลกที่ชาวนวนครส่วนใหญ่มักเปิดรับต่อกระแสวัฒนธรรมที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์อย่างเต็มที่

แนวคิดโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมนี้ใช้วิเคราะห์ผลการวิจัยหัวข้อการเปลี่ยนแปลงการสื่อสารของชุมชนบ้านครัวเมื่อสภาพวิถีการดำเนินชีวิตและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กอบกวี ชื่นรักสกุล (2546) ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งในเกาะเกร็ด”

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เป้าหมายการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และความต้องการสร้างชื่อเสียงให้ชุมชน ปัจจัยที่ก่อให้เกิดคือ บุคคลภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่รัฐเข้ามาเป็นผู้นำและสนับสนุน มีผู้นำชุมชนที่ดี มีความสามัคคี รวมถึงมีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เรื่องบทบาทการศึกษานั้น กลุ่มผู้นำเป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารและเป็นผู้มีบทบาทจัดการกระแสข่าวในชุมชน คำแนะนำ กิจกรรมพัฒนา และเรื่องส่วนตัว การประกอบอาชีพ การสร้างความสัมพันธ์ และการรวมตัว บทบาทกลุ่มสมาชิกคือ การรับสาร ถ่ายทอดข่าวสาร เสนอข้อมูล แสดงความต้องการในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง การฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และช่วยตัดสินใจพัฒนาชุมชนกับรัฐ กลุ่มบุคคลภายนอกให้ข้อมูลข่าวสาร การจูงใจขอความร่วมมือ และสื่อสารกับภายนอกเพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง สื่อที่ใช้มากคือ สื่อบุคคล และสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งผลิตโดยบุคคลภายนอก ปัญหาสำคัญที่เกิดในชุมชนคือ การสร้างความเชื่อถือให้เกิดขึ้นในชุมชนและขาดความร่วมมือจากสมาชิกที่มีการศึกษาสูง แก้ไขได้โดยผู้นำ ใช้การสื่อสารแบบจูงใจและสื่อสารตัวต่อตัวแบบผู้นำชุมชน กลุ่มชาวมอญมีความพึงพอใจสูงกว่าชาวไทย ทั้งด้านอาชีพที่เพิ่มขึ้น สิ่งแวดล้อมที่สวยงาม ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมที่คงอยู่ ความสามัคคีในชุมชน และการสร้างชื่อเสียงให้ชุมชน ในอนาคตมองว่าเศรษฐกิจจะดีขึ้น มีทายาททางวัฒนธรรม สภาพสังคมที่อบอุ่นแบบดั้งเดิมชนบท

ผลการวิจัยยังพบว่า คนในชุมชนควรมีส่วนร่วมในเนื้อหาของสื่อทุกชนิดที่ออกไปสู่ภายนอก และรัฐควรช่วยขยายตลาดสินค้าชุมชนไปสู่ตลาดภายนอกให้มากขึ้น

ชลีรัตน์ เจริญพร (2543) ได้ศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพการต่อสู้ของชุมชนบ้านครัว ในสถานการณ์โลว์กรณีสรางทางด่วนสายอรุณฯ-ราชดำริ ตัดผ่านชุมชนแห่งนี้ตามข้อเสนอของการทางพิเศษแห่งประเทศไทยสรุปได้ว่าความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนบ้านครัวเกิดขึ้นจากการสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งหรือเป็นเจ้าของชุมชนให้กับชาวชุมชนที่อาศัยอยู่ การดำรงวัฒนธรรมตามหลักศาสนา กิจกรรมทางสังคมที่สร้างการมีส่วนร่วมของชาวชุมชน การประสานความร่วมมือในเรื่องต่างๆ ได้ยึดโยงชุมชนบ้านครัวไว้ นอกจากนี้คณะทำงานเฉพาะกิจยังได้สร้างความเข้มแข็งขององค์กรด้วยการปรับโครงสร้างองค์กร บทบาท และการจัดการของผู้ทำให้เหมาะสมต่อการต่อสู้ในเงื่อนไขต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป

ทรงชัย บุญส่งรุ่งเรือง (2548) ศึกษากลยุทธ์การสื่อสารการตลาดผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ กรณีศึกษาโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ กลุ่มอาชีพสตรีดอกไม้ประดิษฐ์พบว่า กลยุทธ์การสื่อสารการตลาดผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ของกลุ่มอาชีพสตรีดอกไม้ประดิษฐ์ประกอบไปด้วย กลยุทธ์ส่วนประสมทางการตลาดคือ กลยุทธ์การสื่อสารด้านผลิตภัณฑ์ กลยุทธ์การสื่อสารด้านบริการ กลยุทธ์การสื่อสารด้านราคา กลยุทธ์การสื่อสารด้านช่องทางการจำหน่าย และกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดคือ การโฆษณา การประชาสัมพันธ์ การขายโดยพนักงานขาย การขายตรงโดยบุคคล และการตลาดโดยตรง สำหรับเครือข่ายการสื่อสารผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ของกลุ่มอาชีพสตรีดอกไม้ประดิษฐ์พบว่าเป็นเครือข่ายการสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง อันประกอบไปด้วยเครือข่ายการสื่อสารภายในและเครือข่ายการสื่อสารภายนอก มีประธานกลุ่มเป็นศูนย์กลางของเครือข่าย โดยใช้การสื่อสารตรงระหว่างบุคคลไปยังบุคคล และการสื่อสารตรงระหว่างบุคคลไปยังบุคคลโดยผ่านโทรศัพท์มือถือ และโทรศัพท์บ้านเป็นเครื่องมือในการสื่อสารระหว่างเครือข่าย

จึงสรุปผลได้ว่า การที่ผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์ของกลุ่มอาชีพสตรีดอกไม้ประดิษฐ์ประสบผลสำเร็จในปัจจุบันนี้ ต้องประกอบไปด้วยการมีกลยุทธ์การสื่อสารการตลาดเฉพาะตัวและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีเครือข่ายการสื่อสารที่เข้มแข็ง และการมีปัจจัยเกื้อหนุนทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในเป็นตัวผลักดันไปสู่ความสำเร็จ

เสาวภา พรศิริพงษ์ , พรทิพย์ อุศุภรัตน์ และดวงพร คำบุญวัฒน์ (2532) ทำการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับชุมชนบ้านครัวเหนือ (บ้านแขกครัว) สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผลการวิจัยสรุปว่า ตลอดระยะเวลาเกือบ 200 ปี ที่ผ่านมา ชุมชนบ้านครัวเหนือได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมากมาย ทั้งในด้านสภาพแวดล้อม กลุ่มเชื้อชาติ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

การเพิ่มจำนวนของประชากรของประชาชนในขนาดพื้นที่ดินอันจำกัด ไม่สามารถขยายออกไปได้อีก เป็นสาเหตุสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและอาคารบ้านเรือน ในลักษณะของการปลูกสร้าง และการต่อเติมอาคารอย่างขาดแผนผังที่ดี ไม่มีระบบระบายน้ำเสียและระบบกำจัดขยะมูลฝอย ก่อให้เกิดภาวะแวดล้อมเสื่อมโทรม แออัด ไม่ถูกสุขลักษณะ และไร้ระเบียบ นอกจากนี้คลองแสนแสบที่เคยอำนวยความสะดวกน่าน้ำเพื่อการแก้มุมชนแห่งนี้ ก็หมดบทบาทหน้าที่สำคัญลงไป

การลดบทบาทของอาชีพการทอผ้าไหมของชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจอย่างสำคัญ ชาวบ้านในชุมชนบ้านครัวเหนือส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการทอผ้าไหมอีกต่อไป จากสภาพความเป็นจริงในปัจจุบันพบว่า ชาวบ้านในบ้านครัวเหนือมีสภาพเป็นลูกจ้างแรงงานของนายทุนทั้งในและนอกชุมชน อาชีพการทอผ้าไหมจึงไม่ได้เป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนบ้านครัวเหนืออีกต่อไป อันมีผลให้ชาวบ้านต้องหาทางประกอบอาชีพอื่นเพื่อดำรงชีวิตอยู่ และอาชีพสำคัญอย่างหนึ่งในเวลาปัจจุบันคือการทำบ้านเช่า ผู้ที่เช่าส่วนมากจะเป็นคนไทยต่างถิ่น ดังนั้นในปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านครัวเหนือจึงไม่ได้มีเพียงกลุ่มคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษแขกจาม แต่ยังมียุทธศาสตร์อื่นที่เข้าไปอาศัยในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนไทยอีสานที่อพยพเข้ามาขายแรงงานในกรุงเทพฯ นอกจากนี้ก็มีกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยจากภาคอื่นๆ ซึ่งก็สามารถอยู่ร่วมกันกับกลุ่มคนไทยมุสลิมเชื้อสายแขกจามที่เป็นเจ้าของถิ่นเดิมได้ดีพอสมควร

ในขณะที่สภาพสังคมภายนอกชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว แต่สำหรับภายในชุมชนบ้านครัวเหนือแล้วนับว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นอยู่ในระดับที่ไม่รวดเร็วนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลักษณะวัฒนธรรมมุสลิมที่ใช้หลักศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างค่อนข้างเคร่งครัด จะเห็นได้ชัดคือความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือญาติและกลุ่มวัฒนธรรมอิสลามในชุมชนบ้านครัวเหนือ แต่ในขณะเดียวกันชาวชุมชนบ้านครัวเหนือเองก็พร้อมที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกับสังคมภายนอกได้และมีความสำนึกในความเป็นส่วนร่วมกับสังคมไทย ดังจะเห็นได้จากความสำนึกและการมีส่วนร่วมในทางการเมืองที่ชาวชุมชนบ้านครัวเหนือมีความกระตือรือร้นในการที่จะมีส่วนร่วมเป็นอย่างมาก

โศจิวัฒน์ บุญประดิษฐ์ (2543) ศึกษาเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารของชุมชนบ้านครัวในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ในกรณีพิพาทโครงการก่อสร้างถนนรวมและกระจายการจราจร”

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ของชาวชุมชนเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลที่มีลักษณะสองทาง แบ่งได้เป็น 3 ระดับคือ ระดับบุคคล ได้แก่ การทักทาย การพูดคุย ระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุม การพูดคุยของคนกลุ่มต่างๆ ระดับชุมชน เป็นการสื่อสารระหว่างกลุ่มหลายๆ กลุ่มที่มีความซับซ้อนกัน ลักษณะที่ชาวชุมชนแสดงถึงความรู้สึกผูกพัน ความรู้สึกติดดิน และผสานความร่วมมือต่างๆ เช่น กิจกรรมทางศาสนา การเมือง สุขภาพและอนามัย การพัฒนาสภาพแวดล้อมภายในชุมชน การแข่งขันกีฬา การบริจาค และการประชุม ปัจจัยที่ชาวชุมชนแสดงถึงความผูกพันต่อชุมชน ได้แก่

ความเป็นมุสลิม ลักษณะของกิจกรรม แก่นนำริเริ่มกิจกรรม และผลกระทบจากกรณีทางด่วน กลยุทธ์การสื่อสารของแก่นนำชุมชนในการจัดการปัญหา ได้แก่ การใช้ศาสนาอิสลามในการรวมคนในชุมชน กระประสานกลุ่มแก่นนำ การจัดการในชุมชน การใช้เทคโนโลยีทางการสื่อสาร การกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วภายในชุมชน การใช้สื่อเฉพาะกิจโดยเสนอเรื่องราวแนวคิดทางศาสนาอิสลาม ใช้ภาษาที่กระชับ เข้าใจง่าย ใช้สื่อมวลชนเผยแพร่ข่าวสารให้เป็นประเด็นข่าวระดับประเทศ และการสร้างพันธมิตรภายนอก กลยุทธ์การสื่อสารในการสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชน ได้แก่ การสื่อสารภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการสร้างปฏิสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน โดยใช้ “กิจกรรม” ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนในการดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ การใช้หลักศาสนาในการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน และการใช้คนนอก ได้แก่ นักวิชาการและสื่อมวลชนที่ช่วยเผยแพร่เรื่องราวของชุมชนให้เป็นที่แพร่หลายในระดับประเทศ

อมรรัตน์ อุคมเรืองเกียรติ ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารและกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเกาะเกร็ด”

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า คนรุ่นกลางเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการสื่อสารมากที่สุด ในขณะที่กลุ่มคนรุ่นใหม่มีการต่อต้านพลังอำนาจการครอบงำจากคนรุ่นกลางและพยายามรักษาพื้นที่ของตนเองไว้ โดยใช้กลยุทธ์การต่อรอง มีการสร้างผลงานศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่บ่งบอกอัตลักษณ์เฉพาะบุคคลมากขึ้น ส่วนการให้ความหมายและคุณค่าในอัตลักษณ์ร่วมด้านศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาของชุมชนนั้น พบว่าชาวชุมชนเกาะเกร็ดมีความภูมิใจในอัตลักษณ์ของชนชาติมอญที่มีการสื่อสารผ่านออกมาในงานศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาเก่าแก่ที่ช่วยสร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชน รวมทั้งความภาคภูมิใจในการได้เป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดนนทบุรี นอกจากนี้ อัตลักษณ์ร่วมดังกล่าวยังมีคุณค่าต่อชาวชุมชนเกาะเกร็ดด้านอรรถประโยชน์ของงานศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา ในการใช้สอยและแลกเปลี่ยนที่ส่งผลให้เกิดการสร้างรายได้ตามลักษณะของเศรษฐกิจวัฒนธรรมนิยมในปัจจุบัน ด้านกระบวนการสืบทอดทางวัฒนธรรมพบว่า กลุ่มคนรุ่นเก่าและรุ่นกลาง ทำหน้าที่เชื่อมโยงให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมดำรงรักษาอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน ด้วยการผลิตซ้ำและปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ด้านศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผา แต่ในกลุ่มคนรุ่นใหม่จะให้ความสนใจในการสืบทอดทางวัฒนธรรม โดยการเรียนรู้และการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะของงานศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาในแบบของตนเอง สรุปได้ว่าอัตลักษณ์ร่วมด้านศิลปหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผานี้ ส่งผลให้ชุมชนเกาะเกร็ดเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยอัตลักษณ์ร่วมดังกล่าวทำหน้าที่เป็นสื่อ เพื่อช่วยสร้างจิตสำนึกร่วม มีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างกิจกรรมที่ต่อเนื่องหลากหลาย ก่อให้เกิดเครือข่ายการสื่อสารของบุคคลทั้งภายในและภายนอกชุมชน